

Θεσμοί σας μισώ... Κι όμως! ¹

Nadine Vander Elst ²

Καλημέρα σε όλες και σε όλους και Χρόνια πολλά στην *Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Ομάδας* !

Είναι ομολογουμένως ένας πολύ ιδιαίτερος τρόπος να εύχομαι Χρόνια πολλά στην Εταιρεία σας, δίνοντας στην ομιλία μου τον τίτλο: «Θεσμοί, σας μισώ».

Προσέθεσα βέβαια κι ένα... «Κι όμως!»

Είμαστε συνεπώς για τα καλά μέσα στην αμφιθυμία· αμφιθυμία που χαρακτηρίζει, στις καλύτερες περιπτώσεις, τους δεσμούς μας με τα αγαπημένα μας αντικείμενα.

Αυτός ο τίτλος είναι μια παράφραση της περίφημης ρήσης του Αντρέ Ζιντ, του μεγάλου Γάλλου συγγραφέα που τιμήθηκε με Νόμπελ Λογοτεχνίας το 1947, και ο οποίος στο βιβλίο του *Οι γήινες τροφές* (μτφρ. Μαριάννα Τυρέα-Χριστοδουλίδου, εκδ. Ζαχαρόπουλος, 2010), έγραψε:

Οικογένειες, σας μισώ! Περικλείστες ιδιοκτησίες, πόρτες κλειστές, ζηλόφθονα της ευτυχίας κτήματα. (σελ. 76)

Η οικογένεια είναι όμως και αυτό που μας επιτρέπει να οικοδομούμε πρότυπα ταύτισης, τα οποία, όταν καταφέρνουμε να μην κολλάμε επάνω τους (βλ. συγκολλητική ταύτιση της Esther Bick και του Donald Meltzer), μας επιτρέπουν να μεγαλώνουμε και να εξατομικευόμαστε.

Θα προσπαθήσω λοιπόν να δείξω πώς οι ψυχαναλυτικοί θεσμοί - που είναι σαφώς απαραίτητοι για την εκπαίδευσή μας ως αναλυτών, όσο και για την υποστήριξη της πρακτικής μας - κινδυνεύουν μερικές φορές να γίνουν, όπως οι οικογένειες, «περικλείστες ιδιοκτησίες» με «πόρτες κλειστές», όπου μπορεί να

¹ Κεντρική εισήγηση στην Ημερίδα: «10 χρόνια ΕΕΨΨΟ. Ψυχαναλυτική εργασία σε ομαδικά πλαίσια: Ομάδα – Ζεύγος-οικογένεια – Θεσμοί», Αθήνα, 5 Οκτωβρίου 2024.

² Ψυχαναλύτρια, Ομαδική Αναλύτρια, Ψυχοδραματίστρια. Τακτικό μέλος της Γαλλικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Ομάδας (SFPPG), τ. πρόεδρος των Γαλλικών Κύκλων Μελετών για την Κατάρτιση και την Έρευνα: ψυχαναλυτική προσέγγιση της ομάδας, του ψυχοδράματος και του θεσμού (CEFFRAP).

βασιλεύει η μισαλλοδοξία, ο φανατισμός και αυτό που η Manuela Utrilla Robles αποκαλεί «πνευματική τρομοκρατία» στο βιβλίο της, *Ο φανατισμός στην ψυχανάλυση. Όταν οι θεσμοί ξεσπούν* (2023)³.

Αλλά πριν από αυτό, νομίζω ότι είναι σημαντικό να πω δυο λόγια, προκειμένου να απαντήσω σε μία πιθανή σας διερώτηση: «Με ποια νομιμοποίηση και γιατί εδώ στην Αθήνα, στη 10^η επέτειο της Εταιρείας σας, είμαι εγώ αυτή η οποία σας μιλά;»· όπως επίσης και στο ερώτημα, που η ίδια έθεσα στον εαυτό μου: «Γιατί, ενώ απολαμβάνω μια ευτυχισμένη συνταξιοδότηση, αποδέχτηκα αμέσως την πρόσκληση σας να έρθω να σας μιλήσω και επομένως να επιστρέψω στη δουλειά, αναλαμβάνοντας, πολύ σοβαρά, αυτή την παρουσίαση;»

Υπάρχουν τουλάχιστον τέσσερεις λόγοι:

1. Όπως μερικοί από εσάς γνωρίζετε καλά, έχω μια στενή σχέση με την Αθήνα και τους Έλληνες συναδέλφους μου, εδώ και περίπου δεκαπέντε χρόνια· αρχικά ερχόμην με τον René Kaës στα διάφορα συνέδρια που διοργάνωνε ο Κλήμης Ναυρίδης, ιδίως όταν ο Kaës αναγορεύθηκε Επίτιμος Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών, και στη συνέχεια κυρίως μέσω της εκπαίδευσης στην ψυχαναλυτική προσέγγιση της ομάδας, που οργανώσαμε κατόπιν αιτήματος του Κλήμη στο *CEFFRAP* (Γαλλικοί Κύκλοι Μελετών για την Κατάρτιση και την Έρευνα: ψυχαναλυτική προσέγγιση της ομάδας, του ψυχοδράματος και του θεσμού).

Πράγματι, από το 2013 έως το τέλος του 2016, ο Guy Gimenez, ο Philippe Héry, ο René Kaës, ο Jean-Pierre Pinel που δυστυχώς χάσαμε έκτοτε, ο Philippe Robert και εγώ δουλέψαμε εδώ στην Αθήνα με δέκα συναδέλφους, που στη συνέχεια οι περισσότεροι έγιναν τακτικά μέλη της Εταιρείας σας. Είχα τη χαρά να συντονίζω αυτό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και ως αναλύτρια να οδηγώ μια ομάδα για πάνω από τρία χρόνια. Ήταν μια από τις ωραιότερες επαγγελματικές μου εμπειρίες!

2. Είχα πάντα μια δύσκολη σχέση με τους ψυχαναλυτικούς θεσμούς, αλλά δεν πρόκειται να επεκταθώ σ' αυτό και να σας πω την ιστορία της ζωής

³ *Le Fanatisme dans la Psychanalyse. Quand les Institutions se déchaînent...* Paris: Ithaque, 2023

μου. Σε κάθε περίπτωση η πρόσκλησή σας με ώθησε να προσπαθήσω να καταλάβω το νόημα αυτής της δυσκολίας και επομένως να κατανοήσω καλύτερα πώς λειτουργούν οι θεσμοί - ψυχαναλυτικοί και άλλοι-, καθώς και τι αγγίζουν μέσα μου, ώστε να είμαι τόσο επιφυλακτική απέναντί τους.

3. Ήμουν επί μακρόν μέλος του *CEFFRAP*, του οποίου ήμουν και η τελευταία πρόεδρος, πριν διαλυθεί το 2013.

Η συμμετοχή μου στο *CEFFRAP* υπήρξε μια μακρά περίοδος πλούσια σε θεωρητικές ανταλλαγές, σε κλινική εμπειρία και σε πρακτική με ομάδες και θεσμούς. Στο τέλος όμως ήταν για μένα η πιο φρικτή εμπειρία ξεσπάσματος της ενόρμησης του θανάτου σε ένα θεσμό, που οδήγησε στη διάλυσή του. Δέκα χρόνια μετά, εξακολουθεί να παραμένει για μένα μια οδυνηρή πληγή. Να εργαστώ για εσάς, μαζί σας σε αυτή την ημερίδα με βοήθησε να την επουλώσω.

4. Τελευταίο, αλλά καθόλου ασήμαντο. Όταν ο Μιχάλης Πέτρου μου μίλησε για την επικείμενη αυτή επέτειο, του ζήτησα να μου αφηγηθεί εν συντομία την προέλευση της Εταιρείας σας. Προς μεγάλη μου έκπληξη διαπίστωσα ότι η Ιδρυτική Διακήρυξη της *ΕΕΨΨΟ* έγινε στην Αθήνα στις 13 Δεκεμβρίου 2013.

Η ημερομηνία αυτή είναι ακριβώς η ίδια με την ημερομηνία κατά την οποία η Γενική Συνέλευση των μελών αποφάσισε τη διάλυση του *CEFFRAP*!

Φυσικά, δεν υπάρχει καμία σύνδεση στην πραγματικότητα, αλλά, συμβολικά, οι δέκα Έλληνες συνάδελφοι που εκπαιδεύσαμε ήταν πάντα για μένα, όπως και για τους συναδέλφους μου εκπαιδευτές, το τελευταίο εκπαιδευτικό σεμινάριο που υλοποιήσαμε, αρχικά ως *CEFFRAP* και στη συνέχεια ιδιωτικά μετά τη διάλυσή του.

Αλλά και πάλι... Τι εξαιρετικό «παιχνίδι της τύχης» ή ακόμα τι «εκθαμβωτική σύμπτωση» αυτή η ημερομηνία: για εμάς τους εκπαιδευτές του *CEFFRAP* ένα τρομερό τέλος, για κάποιους από εσάς μια νέα αρχή. Γνωρίζω πολύ καλά ότι δεν υπάρχει καμία επίσημη σχέση μεταξύ της *ΕΕΨΨΟ* και του *CEFFRAP* και ότι πολλοί από εσάς δεν έχετε καμία σχέση με αυτό το θεσμό· παρ' όλα αυτά, για μένα και για μερικούς ακόμα, υπάρχει μια ορισμένη σχέση καταγωγικής συγγένειας!

Αν σας τα λέω όλα αυτά, είναι γιατί, όπως η Χάνα Άρεντ, έτσι κι εγώ πιστεύω ότι δεν πρέπει ποτέ να διαχωρίζουμε τη σκέψη από την εμπειρία!

Αλλά ας μπούμε στην καρδιά της εισήγησής μου: «Θεσμοί, σας μισώ... κι όμως!». Ένας ψυχαναλυτικός θεσμός δεν είναι οικογένεια, αλλά οι θεσμοί, όπως και οι οικογένειες, έχουν συχνά τις δικές τους τελετουργίες, παραδόσεις, ιδρυτικούς μύθους. Αυτά τα στοιχεία μπορούν να ενισχύσουν το αίσθημα της συνέχειας και του ανήκειν μεταξύ των μελών· μπορούν επίσης να γίνουν μια μορφή εγκλεισμού, δημιουργώντας, ανάμεσα σ' άλλα, μια «μοναδική σκέψη», δεσμούς «αντιζηλίας», μερικές φορές τυραννικούς, ανάμεσα στα μέλη.

Ήδη από το 1945, η Αμερικανίδα ψυχαναλύτρια Clara Thompson έγραφε ότι πολλές από τις ιδιότητες που υπάρχουν σε μια κλειστή οικογενειακή ομάδα, ιδιότητες καλές και κακές, μπορούν επίσης να ανευρεθούν μέσα στους ψυχαναλυτικούς θεσμούς:

Όλες οι ικανοποιήσεις και τα δεινά της οικογενειακής ζωής βιώνονται εκ νέου.

Τα προβλήματα που προκύπτουν από άλυτες μεταβιβάσεις και ασυνείδητη εξάρτηση οδηγούν στην ανάγκη εύρεσης εξουσιαστικών προσωπικοτήτων. Θεωρούσε τον εαυτό της τυχερό που μπόρεσε να εκπαιδευτεί μακριά από την πατρίδα της, στη Βουδαπέστη με τον Ferenczi, και επομένως να μην εξαρτάται από έναν τοπικό ψυχαναλυτή-εκπαιδευτή.

Λοιπόν ναι, η γεωγραφική απόσταση μπορεί να βοηθήσει στην ψυχική απομάκρυνση.

Μπόρεσα να το διαπιστώσω αυτό και προσωπικά. Ενώ είμαι από τις Βρυξέλλες, έκανα όλη σχεδόν την ψυχαναλυτική μου εκπαίδευση στο Παρίσι, καθώς επίσης και την εκπαίδευσή μου ως ομαδική αναλύτρια, χωρίς ποτέ να ανήκω σε κάποια βελγική ψυχαναλυτική εταιρεία. Αυτό σε βοηθάει να έχεις μία ελευθερία σκέψης. Με έκανε όμως μερικές φορές να αισθάνομαι και λίγο μόνη. Δεν είναι βέβαιο ότι σε μια άλλη ζωή θα έκανα ξανά το ίδιο, αλλά όπως είπα, αυτό επίσης συνδέεται με την οικογενειακή μου ιστορία.

Λοιπόν, «μέσα ή έξω» πάντα υπάρχει ένα ψυχικό τμήμα που πρέπει σε κάθε περίπτωση να πληρωθεί: ποιο είναι το πιο οικονομικό;

Αυτό που γράφει η Clara Thompson για τις ψυχαναλυτικές εταιρείες, για τα προβλήματά τους που προκύπτουν από άλυτες μεταβιβάσεις και ασυνείδητη εξάρτηση, εξεικονίζεται ακόμη περισσότερο στο προαναφερθέν βιβλίο της Manuela Utrilla Robles, το οποίο προλογίζει η Marilia Aisenstein-Αβέρωφ. Η συγγραφέας περιγράφει πώς καταστάσεις εξιδανίκευσης-υποταγής μπορούν να δηλητηριάσουν τη ζωή των ομάδων και να δημιουργήσουν σε ένα ορισμένο φανατισμό στην ψυχανάλυση.

Σκοπός του βιβλίου της δεν είναι βέβαια να επικρίνει τον τάδε ή τον δείνα ψυχαναλυτικό θεσμό, αλλά:

Προκειμένου η ψυχανάλυση να μπορέσει να εξελιχθεί, ορισμένες θεσμικές συμπεριφορές, δηλαδή συμπεριφορές ορισμένων ατόμων που ανήκουν σε έναν θεσμό, θα πρέπει να μελετηθούν και να παρατηρηθούν καλύτερα. Θα πρέπει να λαμβάνονται ως παραδείγματα για το τι είμαστε όλοι προδιατεθειμένοι να κάνουμε υπό ορισμένες περιστάσεις. Εν ολίγοις, πρόκειται για την αποκάλυψη και όχι για τη συγκάλυψη των προβλημάτων που όλοι οι ψυχαναλυτές μπορεί να συναντήσουν κατά τη διάρκεια της εργασίας τους.

Και αυτό είναι ενδιαφέρον, γιατί όταν μιλά για «ορισμένα άτομα, παραδείγματα αυτού που όλοι μας έχουμε την προδιάθεση», θα μπορούσε να αναφέρεται, ακόμη και αν δεν την παραθέτει, στην έννοια της *φορικής λειτουργίας* του René Kaës και πιο συγκεκριμένα για εκείνη του *Θανατοφόρου* που περιγράφει ο Emmanuel Diet.⁴

Γνωρίζουμε πολύ καλά ότι για να μπορέσει ο θανατοφόρος να εξαπολύσει την κακοποιούσα δράση του, η ομάδα πρέπει, έστω και ασυνείδητα, να του το επιτρέψει. Και αν τον αφήνει να το κάνει, είναι επειδή αυτός ο «εκπρόσωπος της ενόρμησης του θανάτου και της απόμειξης (των ενορμήσεων)» εκφράζει ίσως αυτό ακριβώς που αποσιωπάται μέσα στην ομάδα... Οπότε είναι κάτι περισσότερο από το να τον αφήνει να το κάνει· είναι ολόκληρη η ομάδα που του αναθέτει να εκφράσει κάτι από και για τον εαυτό της...

Στο βιβλίο της, μας αφηγείται επίσης μια ιστορία, η οποία, όπως λέει, είναι φανταστική, αλλά στην οποία μπορούμε να δισθανθούμε ένα μεγάλο

⁴ Le Thanatophore. Travail de la mort et de la destructivité dans les institutions, In *Souffrance et psychopathologie des liens institutionnels*. Paris : Dunod, 1996

μέρος βιωμένης πραγματικότητας! Σε μια μικρή ψυχαναλυτική εταιρεία, μια συνάδελφος που φημιζόταν για τις μεγάλες πνευματικές της ικανότητες γίνεται πρόεδρος. Πολύ γρήγορα αναπτύσσεται ένα δηλητηριώδες κλίμα καχυποψίας και διώξεων κατά μελών τα οποία η ίδια απέκλεισε. Μια απίστευτη πνευματική τρομοκρατία επικρατεί στην Εταιρεία.

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι το θεσμικό περιβάλλον γινόταν όλο και πιο ανυπόφορο, αυτός ο θεσμός φαινόταν να απορροφά την τρομοκρατία (της προέδρου) και όλα τα εμπλεκόμενα μέρη να ξεχνούν τις προσβολές που είχαν υποστεί ... Σε αυτές τις περιπτώσεις δεν μπορούμε να αποκλείσουμε το πρόβλημα του μαζοχισμού, που πάντα είναι τόσο παρόν στις θεσμικές σχέσεις.

Θα πρόσθετα, ναι, αναμφίβολα ο μαζοχισμός, αλλά πάνω απ' όλα πρόκειται για τη φυσική ανθρώπινη τάση για «εθελοντική υποταγή» και την ανάγκη για έναν «Αφέντη»!

Μπορούμε βέβαια να καθυσυχάσουμε τους εαυτούς μας, λέγοντας ότι όλα αυτά αφορούν στις κλασικές ψυχαναλυτικές εταιρείες «ατομικής ανάλυσης» και ότι εμείς οι αναλυτές ομάδων, χάρις στις γνώσεις μας για τις ομάδες, είμαστε λίγο πιο προστατευμένοι. Δεν είμαι και τόσο σίγουρη. Θα επανέλθουμε σε αυτό αργότερα!

Είναι αλήθεια, ωστόσο, ότι μπορεί να εκπλαγούμε, μαζί με την Utrilla Robles, από τη δυσπιστία, αν όχι από την αποστροφή, των κλασικών εταιρειών προς την «ομάδα», καθώς και για την ανικανότητά τους προβούν σε αίτημα για ομαδική ανάλυση - ανάλυση θεσμού - προκειμένου να προσπαθήσουν να ξεδιαλύνουν τις συγκρούσεις τους...

Εκτός από τις συγκρούσεις στο εσωτερικό των ψυχαναλυτικών θεσμών, πρέπει επίσης να εξετάσουμε το ζήτημα του κινδύνου της «υποταγής στο λόγο του Δασκάλου», του κομφορμισμού, της μίας και μοναδικής σκέψης! Αυτό θέτει επίσης το ζήτημα της εκπαίδευσης των ψυχαναλυτών, είτε πρόκειται για άτομα είτε για ομάδες.

Αυτό έκανε με πολύ χιούμορ ο διάσημος Αμερικανός ψυχαναλυτής αυστριακής καταγωγής Otto F. Kernberg, σε άρθρο του του 1996, το οποίο, περιέργως - ή όχι και τόσο περιέργως! - έτυχε πολύ μικρής απήχησης: «Τριάντα μέθοδοι για την καταστροφή της δημιουργικότητας των εκπαιδευόμενων

ψυχαναλυτών»⁵. Δεν μπορώ να αντισταθώ στον πειρασμό να συνοψίσω μερικές από τις τριάντα «συμβουλές» που δίνει στις εταιρείες για την αναστολή της δημιουργικότητας των αναλυτών που εκπαιδεύουμε:

– Να μην ανταποκρίνονται αρκετά γρήγορα στις αιτήσεις για εκπαίδευση και να επιβραδύνουν την πρόοδο των υποψηφίων. Για παράδειγμα όταν αυτοί καταθέτουν την τελική κλινική τους εργασία, η Εταιρεία να την υποβάλλει σε αμέτρητες διορθώσεις και αναθεωρήσεις.

– Να προσπαθούν ώστε οι εκπαιδευόμενοι να μην συμμετέχουν πολύ στις επιστημονικές δραστηριότητες της εταιρείας και να μην ακούν τους αξιολογούμενους συναδέλφους να μιλούν για τις διαφωνίες που έχουν μεταξύ τους... Είναι καλό οι εκπαιδευόμενοι να συνεχίζουν να εξιδανικεύουν τους εκπαιδευτές τους!

– Να προτάσσουν ότι χρειάζονται χρόνια και χρόνια κλινικής πρακτικής, προτού η κατανόηση της αναλυτικής θεωρίας να είναι επαρκώς στέρεη, ώστε να μπορούν οι εκπαιδευόμενοι να συμβάλουν και οι ίδιοι στο επιστημονικό οικοδόμημα...

– Να φροντίζουν πάντα να παρουσιάζουν στα σεμινάρια τις περιπτώσεις που έχουν σε θεραπεία οι λιγότερο έμπειροι υποψήφιοι και όχι οι πιο πεπειραμένοι αναλυτές. Η πεποίθηση ότι οι αναλυτές που είναι ήδη καταξιωμένοι εργάζονται πολύ καλύτερα από εκείνους που βρίσκονται ακόμη στην εκπαίδευση καλλιεργεί σημαντικές αμφιβολίες στους υποψηφίους ως προς τις ικανότητές τους και, ως εκ τούτου, καταπνίγει τη δημιουργικότητά τους.

– Οι επόπτες να διαδραματίζουν ένα καθοριστικό ρόλο στην αναστολή της εμπιστοσύνης του υποψηφίου στην εργασία του. Θα πρέπει να μιλούν όσο το δυνατόν λιγότερο, ώστε ο υποψήφιος να αισθάνεται λίγο σαν ασθενής με τον αναλυτή του. Πρέπει να κάνουν μόνο μερικές παρατηρήσεις που να καταδεικνύουν τα λάθη που έγιναν και μερικές συμβουλές για τις ερμηνείες που θα ήταν καλό να δοθούν!

Και αυτό που βρίσκω το πιο αστείο, μα τόσο αληθινό:

⁵ Thirty methods to destroy the creativity of psychoanalytic candidates. *The International Journal of Psychoanalysis*, 77(5), 1031–1040

– Να διατυπώνουν με τρόπο οι εταιρείες το ερώτημα κατά πόσον η επιθυμία των υποψηφίων να γράφουν άρθρα, και μάλιστα να τα δημοσιεύουν, δεν αποτελεί παρά αντανάκλαση οιδιπόδειας αντιζηλίας ή άλυτων ναρκισσικών συγκρούσεων.

Θα σταματήσω εδώ, παρόλο που υπάρχουν καμιά εικοσαριά ακόμη προτροπές σε ανάλογο ύφος. Φαντάζομαι ότι αυτές οι λεγόμενες συμβουλές σας έκαναν να χαμογελάσετε αλλά και να σας θύμισαν πιθανότατα κάποιες στιγμές των εκπαιδεύσεών σας.

Ήδη το 1952, ο Michael Balint⁶, επέκρινε επίσης τη γενική τάση των υποψηφίων να σέβονται υπερβολικά τους αναλυτές τους. Το πρόβλημα δεν ήταν τόσο ο υποψήφιος να είναι «φυσιολογικός», όσο να είναι «υπάκουος». Έδειξε ότι το ίδιο το σύστημα εκπαίδευσης είναι υπεύθυνο για το «σύμπτωμα της υπακοής»! Συνέκρινε τη διαδικασία με τις πρωτόγονες τελετές μύησης, στόχος των οποίων

είναι να αναγκάσουν τον υποψήφιο να ταυτιστεί με τον μυητή του, να ενδοβάλει τον μυητή και τα ιδανικά του και να οικοδομήσει από τις ταυτίσεις του ένα ισχυρό Υπερεγώ που θα τον κυριαρχεί για το υπόλοιπο της ζωής του.

Η μη ρευστοποιημένη μεταβίβαση στον ψυχαναλυτή, στους εκπαιδευτές, αλλά και στην ίδια τη θεωρία - τη θεωρία στην οποία οι υποψήφιοι συχνά «κολλάνε» σαν να ήταν μια απόλυτη αλήθεια που έπρεπε να εφαρμοστεί σε όλα και σε όλους τους ασθενείς. Δεν μπορώ να σας πω πόσες φορές έχω ακούσει θεραπευτές που είχα σε εποπτεία να ερμηνεύουν το άγχος αποχωρισμού πριν από τις διακοπές, ενώ δεν υπήρχε τίποτα στο υλικό που να τους επέτρεπε κάτι τέτοιο, ή ομαδικούς θεραπευτές να εφαρμόζουν τη μεταβίβαση μπαμπάς/μαμά και το οιδιπόδειο παντού κι όπως νά 'ναι!

Δεν ήταν λίγες οι φορές που ένας εποπτευόμενος μού έλεγε σχετικά με παρεμβάσεις του, που ήταν συνήθως σχετικές και ακριβείς : «Αυτό, το λέω σε σας. Δεν θα τολμούσα όμως ποτέ να το πω στην ψυχαναλυτική μου εταιρεία.»

⁶ βλ. D. Kupermann, « Amour primaire et technique psychanalytique, *Le Coq-Héron* 2002/2

Δεν είναι παράξενο που για να εκπαιδεύσουμε σε ένα επάγγελμα που στοχεύει στην άρση των αλλοτριώσεων μέσα στην επιθυμία του Άλλου, απαιτούμε τη συμμόρφωση με τα πρότυπα του θεσμού;

Κι άλλοι συγγραφείς⁷ έχουν συζητήσει αυτά τα προβλήματα, τα οποία δεν συνδέονται μόνο με την εκπαίδευση των νέων, αλλά αφορούν γενικότερα τις δυνατότητες και τους κινδύνους που διατρέχει η δημιουργικότητα του κάθε μέλους ενός θεσμού, ακόμη και των πιο επιφανών.

Ας έχουμε επίσης επίγνωση ότι κάποιοι άλλοι ψυχαναλυτικοί θεσμοί φοβούνται αντίθετα τόσο πολύ την εμφάνιση ενός «Δασκάλου», ώστε να δημιουργούν ένα είδος «συμμόρφωσης προς τα κάτω»· σαν μια ιδεολογία που προτάσσει να παραμένουν όλοι ίδιοι και κανείς να μην μπορεί να πάει πάρα πέρα και να ξεχωρίσει. Αυτό μπορεί να βοηθά στη μείωση των συγκρούσεων και στην αποφυγή διασπάσεων, αλλά «σκοτώνει» με έναν άλλο τρόπο τη δημιουργικότητα!

Ναι, το ιδεώδες μιας ψυχαναλυτικής εταιρείας, που είναι μια ένωση διαφορετικών απόψεων, παραμένει συχνά σε μια κατάσταση όντως ιδεώδους, επειδή ακριβώς είναι δύσκολο να «ομοσπονδιοποιηθούν» οι ταυτότητες. Το γεγονός ότι αυτή η ένωση είναι μια ένωση ψυχαναλυτών δυστυχώς δεν αλλάζει πολλά πράγματα σε ό,τι αφορά στα φαινόμενα που ενυπάρχουν ούτως ή άλλως στις ομάδες!

Ο Kenneth Eisold, ένας Αμερικανός ψυχαναλυτής, γνωστός για το έργο του για τη δυναμική των ομάδων και των οργανώσεων, χρησιμοποιεί τον ενδιαφέροντα όρο «κοινωνικο-θεσμική άμυνα» για να εξηγήσει τη δυσανεξία των ψυχαναλυτικών εταιρειών στη διαφορετικότητα των απόψεων. Προτείνει την εξής ενδιαφέρουσα υπόθεση: η ουσιαστική αβεβαιότητα και ασάφεια της ψυχαναλυτικής εργασίας οδηγεί σε μια ανάγκη για βεβαιότητα και επομένως μερικές φορές στον δογματισμό.

Εξηγεί επίσης ότι η ψυχαναλυτική μας εργασία είναι μια συνεχής επίθεση στη συναισθηματική μας ζωή και ότι για να την αντέξουμε πρέπει να βασιστούμε

⁷ Joël Bernat, Scissions et dissidences : peut-on être soi-même, et comment, dans une institution psychanalytique. *Topique* 2023, n° 157, Malcom Pines, La dissension dans son contexte : schismes dans le mouvement psychanalytique. *Topique* 1995, n° 57.

στις θεωρίες μας, οι οποίες αντιπροσωπεύουν τους δεσμούς μας με την κοινότητα των ομότιμων και μας δίνουν την αίσθηση ότι ανήκουμε σε ΜΙΑ σχολή. Αυτό το ανήκειν μπορεί ωστόσο να δημιουργήσει τον κίνδυνο ανάπτυξης μιας αναλυτικής «ψευδο-ταυτότητας», λόγω του ότι είμαστε μέλη μιας από αυτές τις σχολές!

Θα πρέπει να το έχετε ακούσει αυτό: κάθε Σχολή πιστεύει ότι είναι ο μοναδικός κάτοχος της «ψυχαναλυτικής αλήθειας», είτε πρόκειται για φροϋδική, για λακανική, κλαϊνική, καεσιανή, φουξιανή κ.λπ. και φυσικά, μέσα σε κάθε Σχολή, όλοι είναι πεπεισμένοι ότι αυτοί είναι οι μόνοι πραγματικοί αναλυτές!

Σχετικά μ' αυτό θα σας διηγηθώ το εξής αστείο προσωπικό περιστατικό. Όπως σας έχω ήδη πει, αν και έκανα ένα μικρό μόνο μέρος της ψυχαναλυτικής μου εκπαίδευσης στο Βέλγιο, δεν ανήκω στη Βελγική Ψυχαναλυτική Εταιρεία, που είναι η αναγνωρισμένη από την *Διεθνή Ψυχαναλυτική Ένωση* (IPA) εταιρεία στο Βέλγιο. Πριν από εικοσιπέντε περίπου χρόνια, αποφάσισα να κάνω μια τρίτη «φέτα», όπως λένε, ανάλυσης στο Παρίσι, με μία Γαλλοελληνίδα αναλύτρια, πολύ γνωστή στην *Διεθνή Ψυχαναλυτική Ένωση*. Μια μέρα πήγα για δείπνο σε κάποιους Βέλγους φίλους, ψυχαναλυτές μέλη της Βελγικής Εταιρείας. Η σύζυγος του ζεύγους έκανε επίσης μια άλλη «φέτα» ανάλυσης στο Παρίσι. Έτυχε εκείνη την εβδομάδα μια γενική απεργία στα τρένα Βρυξελλών-Παρισιού να μας εμποδίζει να πάμε στις συνεδρίες μας. Αστειευόμενη της είπα: «Μεγάλη εξοικονόμηση χρημάτων αυτή την εβδομάδα: ούτε τρένο ούτε πληρωμή για τις δύο συνεδρίες της ημέρας!» «Πώς, μου κάνει, δεν πληρώνεις τις συνεδρίες που έχασες; Για μένα, με τον αναλυτή μου, όλες οι συνεδρίες είναι πληρωτέες! Επιτέλους, προσθέτει, κάνω μια ΑΛΗΘΙΝΗ ανάλυση!» Αυτό είναι ένα ωραίο παράδειγμα του τι είναι μια ψυχαναλυτική ψευδο-ταυτότητα, στη βάση αυτού του ηλίθιου κριτηρίου - σε ισχύ και στην Εταιρεία της - να προσδιορίζει τι είναι μια «αληθινή ανάλυση».

Σας μιλούσα προηγουμένως για υποταγή και μαζοχισμό: χρειάζεσαι μια καλή δόση και από τα δύο για να δεχτείς και μάλιστα να απαιτείς να πληρώσεις για συνεδρίες στις οποίες δεν έχεις κανένα τρόπο να πας, γιατί είναι 300 χιλιόμετρα μακριά και τα τρένα απεργούν! Και δεν είμαι σίγουρη ότι αυτό είναι ένας «καλός πρωτογενής ερωτογόνος μαζοχισμός». Μάλλον πρόκειται για μια

«αποψυχοποιητική υποταγή», όπως το θέτει τόσο εύστοχα η Marilia Aisenstein-Αβέρωφ!

Αλλά, ας επιστρέψουμε σε πιο σοβαρά θέματα: Ο Malcolm Pines στο άρθρο του «Η διαφωνία μέσα στο συγκείμενό της: σχίσματα του ψυχαναλυτικού κινήματος»⁸ μας διηγείται την ελάχιστη γνωστή ιστορία του Triagant Burrow. Ο Burrow ήταν Αμερικανός ψυχαναλυτής και ιδρυτικό μέλος της *Αμερικανικής Ψυχαναλυτικής Ένωσης*, της οποίας διετέλεσε πρόεδρος το 1925. Ήταν ένα πρωτότυπο και δημιουργικό πνεύμα που ενδιαφερόταν όλο και περισσότερο για τις ομάδες και τις κοινωνικές επιπτώσεις της νεύρωσης, συμπεριλαμβανομένων των συλλογικών αντιδράσεων των ίδιων των ψυχαναλυτών, ως «μια ειδική μορφή του κοινωνικού ασυνειδήτου». Έγραψε πολλές επιστολές στον Freud σχετικά με το θέμα αυτό. Γι' αυτό κι έγινε εκείνα τα χρόνια «προδότης του σκοπού» για την *Διεθνή Ψυχαναλυτική Ένωση*, η οποία ήθελε να γίνει ένας ισχυρός, ενιαίος οργανισμός που θα καθιστούσε την ατομική ψυχανάλυση την κύρια μορφή ψυχοθεραπείας. Το 1933, και παρά το γεγονός ότι ήταν ιδρυτής και πρώην πρόεδρος, διαγράφηκε από μέλος της *Αμερικανικής Ψυχαναλυτικής Ένωσης*!

Ο Didier Anzieu, γνωστός σας κυρίως από το βιβλίο του *Το Εγώ-δέρμα* (μτφρ. Δ. Τσαρμακλή, εκδ. Καστανιώτης, 2023) βίωσε επίσης τεράστιες δυσκολίες με την *Ψυχαναλυτική Ένωση Γαλλίας* (APF), λόγω του έργου του στην ομαδική ψυχανάλυση. Ο Anzieu ήταν πρωτοπόρος στην εφαρμογή ψυχαναλυτικών εννοιών στη δυναμική της ομάδας, πράγμα εξαιρετικά καινοτόμο και αμφιλεγόμενο εκείνη την εποχή.

Η *Ψυχαναλυτική Ένωση Γαλλίας* είναι - ή ήταν - ένας θεσμός πολύ προσκολλημένος στις κλασικές ψυχαναλυτικές αρχές και ως εκ τούτου ήταν περισσότερο από απρόθυμος να δεχτεί αυτές τις νέες ψυχαναλυτικές θεωρίες και πλαίσια. Ο Anzieu υπέστη τεράστια κριτική για το έργο του και ουσιαστικά περιθωριοποιήθηκε μέσα στην Ένωση.

Παρά ταύτα, ο Didier Anzieu συνέχισε να αναπτύσσει και να προωθεί τις ιδέες του για την ομαδική ψυχανάλυση και δημιούργησε το *CEFFRAP*, που

⁸ La dissension dans son contexte : schismes dans le mouvement psychanalytique. Topique n° 57, 1995

προανέφερα. Κατάφερε τελικά να κερδίσει την αναγνώριση ακόμη και των πιο παραδοσιακών ψυχαναλυτικών κύκλων. Ο René Kaës είχε επίσης στα πρώτα του βήματα αρκετές δυσκολίες με τον παραδοσιακό ψυχαναλυτικό χώρο.

Εδώ επανερχόμαστε σε κάτι που μας αγγίζει πολύ και που φαντάζομαι ότι έχετε βιώσει ή γνωρίζετε καλά: «τα χτυπήματα και τις κακοτυχίες» σχετικά με την εισαγωγή των ομαδικών θεωριών και πρακτικών στους κλασικούς ψυχαναλυτικούς θεσμούς.

Θα νιώθετε ότι οδεύω σιγά-σιγά προς το ερώτημα που έθεσα νωρίτερα: κατά πόσον οι εταιρείες μας τής «ομαδικής ψυχαναλυτικής ψυχοθεραπείας», έχοντας αποκτήσει αρκετή γνώση για τις ομάδες, θα ήταν λίγο πιο προστατευμένες απέναντι σε παρεκκλίσεις σαν αυτές που προανέφερα. Δεν είμαι σίγουρη, θα σας έλεγα, ίσως λίγο... ακόμα κι αν η δική μου δεν ήταν και τόσο!

Θά 'θελα καταρχάς να μιλήσω εν συντομία για κάτι άλλο. Για να ονομάσω αυτό το μέρος της ομιλίας μου, θα μπορούσα να παραφράσω τον τίτλο του διάσημου βιβλίου των Kaës, Anzieu και συνεργατών *Κρίση, ρήξη και υπέρβαση* (εκδ. Dunod, 1979), γιατί θα ήθελα να πω δυο λόγια για την πιθανή απελευθέρωση της δημιουργικότητας μετά από ένα χωρισμό.

Το γενικότερο φαινόμενο των διασπάσεων στις ψυχαναλυτικές ομάδες - νομίζω ότι τις βιώσατε κι εσείς στην Ελλάδα κι ελπίζω να μου μιλήσετε γι' αυτές στη συζήτηση - το βιώσαμε εκθετικά στη Γαλλία τη δεκαετία του 1960. Προκειμένου να σας μιλήσω γι' αυτό, μια ψυχαναλυτική έννοια μου φαίνεται πολύ χρήσιμη: η *αναρχική ενόρμηση*, που προτείνει η Nathalie Zaltzman (μτφρ. Γ. Καράμπελας, εκδ. Εστία, 2019) Η Zaltzman αρνείται να περιορίσει την ενόρμηση του θανάτου στο θανατηφόρο στόχο της. Η αναρχική ενόρμηση είναι εκείνο το ρεύμα της ενόρμησης του θανάτου που τείνει προς τη ζωή και όχι προς το θάνατο.

Ορισμένες ψυχαναλυτικές εταιρείες καταφέρνουν λίγο-πολύ να διεργάζονται τις συγκρούσεις στο εσωτερικό τους, είτε αυτές τροφοδοτούνται από θεωρητικές διαφορές - συχνά σχετικά με την εκπαίδευση - είτε από αγώνες εξουσίας, και να παραμένουν έτσι ενωμένες· κι αυτό, αναμφίβολα με το κόστος μεγάλων απωθήσεων, συμφώνων άρνησης, παραίτησης ή αποκλεισμού του

ενός ή του άλλου μέλους. Άλλοι πάλι θεσμοί διαλύονται, διασπώνται και οι αντιφρονούντες δημιουργούν μια νέα ομάδα... ή και όχι!

Τη διάσπαση την βιώνουμε συχνά ως καθαρά αρνητική, ενώ η διαδικασία της διάσπασης είναι μερικές φορές απαραίτητη για την άρση της αλλοτρίωσης.

Στη Γαλλία, το ψυχαναλυτικό κίνημα υπέστη αρκετές διασπάσεις. Μέχρι το 1952 υπήρχε μόνο ένας ψυχαναλυτικός θεσμός στη Γαλλία: η *Ψυχαναλυτική Εταιρεία Παρισίων* (SPP), που είχε ιδρυθεί το 1926. Το 1953, ο Jacques Lacan, πρόεδρος τότε της SPP, έρχεται σε ρήξη με την *Διεθνή Ψυχαναλυτική Ένωση*, αποκλείεται από αυτήν και ιδρύει την *Γαλλική Εταιρεία Ψυχανάλυσης* (SFP). Η νέα αυτή Εταιρεία διαπραγματεύεται επί δέκα χρόνια την επανένταξή της στη *Διεθνή*. Τα καταφέρνει, με τον Lacan να αποκλείεται! Πρόκειται για την *Ψυχαναλυτική Ένωση Γαλλίας* (APF), που προανέφερα. Ο Lacan διαλύει τότε την SFP και ιδρύει τη *Φροϋδική Σχολή Παρισίων* (EFP), την οποία θα διαλύσει το 1980, ένα δηλαδή χρόνο πριν από το θάνατό του! Το 1969 υπήρξε άλλη μια μεγάλη διάσπαση στον λακανικό χώρο και η ίδρυση της λεγόμενης *Τέταρτης Ομάδας* (Quatrième Groupe). Πριν μόλις μερικά χρόνια ορισμένα από τα μέλη της αποχωρούν, ιδρύουν την *Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Έρευνας και Κατάρτισης* (SPRF), που είναι ο τρίτος, μετά την SPP και την APF, ψυχαναλυτικός θεσμός αναγνωρισμένος από την IPA, στη Γαλλία. Υπάρχει βέβαια κι ένας αριθμός μεγαλύτερων ή μικρότερων ομάδων που προήλθαν από τη διάλυση της *Φροϋδικής Σχολής Παρισίων*.

Δεν είναι αυτοί οι «διαμελισμοί» που οδήγησαν σε όλο εκείνο τον πλούτο των θεωρητικών και πρακτικών ψυχαναλυτικών δημιουργιών που άνθισαν εκείνα τα χρόνια στη Γαλλία;

Ωστόσο, ορισμένοι από εκείνους που βίωσαν αυτές τις διασπάσεις έχουν καταθέσει μαρτυρίες για τον τρομερό προσωπικό πόνο που τους προκάλεσαν. Όπως γράφει ο Alain de Mijolla ⁹:

Σχηματίστηκε μια ομαδική ταυτότητα φοβικής επιφυλακτικότητας, κλεισμένης στον εαυτό της· ένα παρανοϊκό μπλοκ που διακήρυττε τη θεωρητική ή πρακτική του τελειότητα και που δεν μπορούσε παρά να δημιουργήσει μια σχέση τύπου

⁹« Les scissions dans le mouvement psychanalytique français de 1953 à 1964 ». In *Topique* n° 57, 1995

"διώκτη-διωκόμενου" με τον υπόλοιπο κόσμο. Μέχρι που σκόρπισε σε χίλια κομμάτια, όταν διερράγη ο δεσμός της εξιδανικευμένης ταύτισης που συντηρούσε την ψευδαίσθηση της συνοχής και της συνεκτικότητας.

Αλλά εδώ έχουμε να κάνουμε με φαινόμενα κοινά και με άλλους τομείς εκτός της ψυχανάλυσης: για παράδειγμα, στο επίπεδο πολιτικών και θρησκευτικών ομάδων, των εθνών, αν και πρέπει να τονιστεί ότι οι θεωρητικές και πρακτικές επενδύσεις των ψυχαναλυτών, που συνδέονται ειδικά με την προσωπική τους ανάλυση και επομένως έχουν πολύ ιδιαίτερη ένταση, καθορίζουν, όταν συμβαίνουν σοβαρές ρήξεις, την αμφισβήτηση στα βαθύτερα επίπεδα της ταυτότητάς τους.

Κι όμως, η διάσπαση είναι μερικές φορές ο καλύτερος, αν όχι ο μοναδικός τρόπος επίλυσης αυτών των συγκρούσεων μεταξύ ταυτότητας και ανήκειν.

Πράγματι, κάθε θεσμός παλεύει με αυτή την άρθρωση ταυτότητας / ανήκειν μέσα στην ομάδα. Ο René Kaës επανέρχεται συχνά στην έννοια του ναρκισσικού συμβολαίου που εισήγαγε η Piera Castoriadis-Aulagnier στο βιβλίο της *Η βία της ερμηνείας* (μτφρ. Μ. Κουνεζή, εκδ. Εστία, 2001). Πρόκειται για μια ασυνείδητη συμμαχία που καθιστά κάθε υποκείμενο που έρχεται στον κόσμο φορέα μιας αποστολής: να εξασφαλίσει τη συνέχεια της ομάδας και να επαναλάβει τον ιδρυτικό μυθικό της λόγο που μεταδίδει τον πολιτισμό, καθώς και «τα λόγια βεβαιότητας του κοινωνικού συνόλου», όπως συμπληρώνει ο Kaës. Σε αντάλλαγμα, η ομάδα (ο θεσμός) επενδύει το νέο μέλος ναρκισσικά και του προσδίδει μια θέση. Έτσι, χάνουμε ο καθένας μας λίγο από την ατομική του ταυτότητα, αλλά κερδίζουμε σε ασφάλεια και σε αίσθηση συμμετοχής και ανήκειν.

Μερικές φορές όμως η απαιτούμενη παραίτηση είναι δυσανάλογη του προσδοκώμενου οφέλους...

Άλλες φορές, όταν το αίσθημα του ανήκειν είναι πολύ έντονο, όταν οι δεσμοί είναι πολύ ισχυροί, η αναρχική ενόρμηση, με την ικανότητά της να αποσυνδέει, επιτρέπει τη διατράνωση της μοναδικής, εσωτερικής και προσωπικής αξίας, μέσω μιας διαμαρτυρίας ελευθερίας ενάντια στη μαζική ιδεολογική ομογενοποίηση, ενάντια στις δυνάμεις συσσωμάτωσης του Έρωτα, ενάντια στην εξουσία του ναρκισσικού Ενόσ και της κυρίαρχης τάξης του.

Οπότε, κλείνοντας, ας επανέλθουμε στο ερώτημα κατά πόσον οι εταιρείες μας τής ομαδικής ψυχαναλυτικής ψυχοθεραπείας θα ήταν λίγο πιο

προστατευμένες από αυτές τις παρεκκλίσεις, χάρις στις γνώσεις μας για τις ομάδες. Όχι σίγουρα, όπως είπα προηγουμένως, αλλά ίσως λίγο, παρ' όλα αυτά;

Δεν μπορώ, εδώ, παρά να κάνω μόνο υποθέσεις, επειδή δεν έχουμε αρκετή απόσταση για να μπορούμε να έχουμε μια «πραγματική ιστορία αυτών των εταιρειών»: η δική σας είναι δέκα ετών, το *CEFFRAP* έζησε πενήντα χρόνια, και δεν νομίζω ότι άλλες εταιρείες ομαδικής ψυχανάλυσης στη Γαλλία ή σε άλλες χώρες είναι πολύ παλαιότερες των πενήντα ετών...

Υπάρχει μου φαίνεται, ωστόσο, ένα ουσιώδες σημείο διαφοράς στις εταιρείες ομάδας σε σχέση με τις εταιρείες της κλασικής ατομικής ψυχανάλυσης. Θά 'θελα να μου λέγατε τι σκέφτεστε γι' αυτό. Πρόκειται για το ζήτημα των μεταβιβάσεων. Νομίζω ότι οι περισσότεροι ομαδικοί αναλυτές που εντάσσονται σε μια Εταιρεία έχουν κάνει πρώτα μία, δύο ή και περισσότερες ατομικές αναλύσεις σε άλλες ψυχαναλυτικές εταιρείες, μερικές φορές μάλιστα είναι οι ίδιοι μέλη μιας άλλης εταιρείας, και συχνά έχουν «σταχυολογήσει» την ομαδική τους εκπαίδευση μέσα από διάφορους χώρους... Αυτό επιτρέπει «νομαδικές μεταβιβάσεις», σύμφωνα με την υπέροχη έκφραση του Daniel Kuperman¹⁰ και επομένως λιγότερα προβλήματα με άλυτα μεταβιβαστικά κατάλοιπα!

Επιπλέον, η γνώση των ομαδικών φαινομένων, όχι μόνο η θεωρητική αλλά και η βιωμένη σε όλα αυτά τα πλαίσια εκπαίδευσής τους, βοηθά ίσως στο να καταστεί η «ομαδική διεργασία» στη θεσμική ζωή λιγότερο «παράταιρη» και αποσταθεροποιητική από ό,τι για τους αναλυτές που περνούν τις εκπαιδεύσεις και τις ημέρες τους σε δυαδικές σχέσεις.

Αλλά, βοηθάει αυτό πραγματικά να προβλέψουμε μια μοίρα λιγότερο καταστροφική για αυτές τις Εταιρείες; Κι όλες οι φρικαλεότητες για τις οποίες σας μίλησα;

Από τα λίγα που έχω δει στην δική μου Εταιρεία, καθώς και σε μερικές «φιλικές» εταιρείες, οι μάχες εξουσίας, η εξιδανίκευση και η μεταστροφή της σε άγριο μίσος είναι δυστυχώς πολύ παρούσες και μάλιστα συχνά!

¹⁰ Transferts croisés, transferts nomades. De la transmission de la psychanalyse et des institutions psychanalytique. *Le Coq Héron* 2002/2 n° 169

Όπως σε πολλές ανθρώπινες ομάδες, η αδελφική-αγριότητα βασιλεύει: *Frérocité* είναι ένας νεολογισμός, που επινόησε ο Lacan, μια όμορφη συμπύκνωση των όρων αδελφосύνη και αγριότητα: οι λέξεις *fraternité* και *férocité* είναι φωνητικά πολύ κοντά η μία στην άλλη! Τα «θλιβερά πάθη» της αντιπαλότητας, του φθόνου και της μνησικακίας μερικές φορές υπερισχύουν της ευχαρίστησης να σκέφτεσαι και να εργάζεσαι με τρόπο αλληλέγγυο.

Ευτυχώς, όχι πάντα.

Ο Έρωτας και η Έρις μοιράζονται τη θεσμική επικράτεια, όπως και όλα τα άλλα ανθρώπινα εδάφη, πάντα!

Οπότε ναι, όπως είπα και στην εισαγωγή μου, σας κάνω ένα πολύ παράξενο δώρο επετείου με την όχι και τόσο αισιόδοξη εισήγησή μου! Αλλά όταν είσαι φρουϊδικός, μπορείς πραγματικά να είσαι αισιόδοξος; Ούτε εκείνος, αν και εναπόθετε τις ελπίδες του στην ικανότητα της πολιτισμικής εργασίας (*Kulturarbeit*), δεν της είχε και πολύ μεγάλη εμπιστοσύνη ότι θα σώσει εν τέλει την ανθρωπότητα!

Παρ' όλα αυτά, πρέπει να συνεχίσουμε να εργαζόμαστε γι' αυτό και, όπως έλεγε κι ο Αντόνιο Γκράμσι: ¹¹

Ας συνδυάσουμε την απαισιοδοξία της νοημοσύνης με την αισιοδοξία της βούλησης.

Ελπίζω ότι θα θελήσετε να δεχθείτε ως πραγματικό δώρο αυτό που προσπάθησα να σας πω, διότι ένας καλός τρόπος για να κάνουμε το μέλλον καλύτερο είναι να γνωρίζουμε το παρελθόν, και ο καλύτερος τρόπος για να κάνουμε ένα θεσμό βιώσιμο είναι να γνωρίζουμε τις παγίδες και τους κινδύνους στους οποίους μπορεί να μας οδηγήσει.

Μπορούμε λοιπόν να ονειρευτούμε ότι σε λίγα χρόνια, όσοι έρθουν μετά από εμάς, μεταξύ των οποίων και αρκετοί από εσάς ελπίζω, θα είναι σε θέση να σας πουν πώς οι ομαδικές ψυχαναλυτικές εταιρείες, οπλισμένες με τη γνώση της ιστορίας των ψυχαναλυτικών θεσμών, τη βιωματική γνώση των ομαδικών φαινομένων, τις επεξεργασίες τους σε ό,τι αφορά στον ναρκισσισμό των μικρών διαφορών και τις σειρήνες της Εξουσίας, την ικανότητά τους για *αρνητική*

¹¹ Discours aux anarchistes, *Ordine Nuovo* 3-10 avril 1920

κατάφαση, όπως λέει κι ο J-B Pontalis¹², σε σχέση με την εξουσία κ.λπ. μπορούν επιτέλους να δομηθούν και να λειτουργήσουν με καταλληλότερο τρόπο!

Ναι, μπορούμε να ονειρευόμαστε ...

Γι' αυτό πήρα αυτό το ρίσκο σήμερα το πρωί, για να γιορτάσω τη 10^η επέτειό σας, μπαίνοντας στη θέση του «Προφήτη της Ατυχίας». Αυτός, σε αντίθεση με τον προφήτη της ελληνικής παράδοσης, ο οποίος εκφέρει τον μαντικό λόγο της Μοίρας, στην εβραϊκή παράδοση προλέγει μια πιθανή δυστυχία... ακριβώς για να μην επέλθει!

Μακροήμερευση λοιπόν στην *ΕΕΨΨΟ* σας· να ζήσει μέσα σε μια νοήμονα και λελογισμένη συγκρουσιακότητα. Αυτή είναι η ευχή μου για την επέτειό σας!

Σας ευχαριστώ πολύ για την προσοχή σας.

μτφρ. Μιχάλης Α. Πέτρου

¹² J.-B. Pontalis. « L'affirmation négative ». *Libres Cahiers pour la psychanalyse* 2/2, 2000.